

НЕПРИЈАТЕЉСКЕ СНАГЕ У ШУМАДИЈИ И СУСЕДНИМ ПОДРУЧЈИМА

За све време рата непријатељ је у Шумадији држао јаке оружане снаге; што се рат приближавао крају, те снаге је и ојачавао. Оне су водиле борбу против НОП-а у Шумадији или су ангажоване за спречавање продора јединица НОВ у Србију, за офанзивне операције против групација које су се спремале да продру у њу или за спречавање развоја НОП-а у појединим крајевима Србије.

Крајем 1943. године део немачких снага пребачен је из Србије у Босну. Ту празнину Немци су надокнадили повећавањем бугарских окупационих снага и тешњом сарадњом са четницима Драже Михаиловића. После уговора о сарадњи са Немцима, четници су од новембра 1943. до фебруара 1944. године формирали нове јединице и настојали да образују и учврсте територијалне организације у селима Шумадије. У августу 1944. Немци су почели наглу концентрацију својих снага у Србији и Шумадији ради успостављања фронта према Црвеној армији на истоку и обезбеђења несметаног повлачења својих снага из Грчке. Од краја 1943. до (ЈептЗмбра 1944. године, као и раније, непријатељске јединице су се често пребацивале из једног у друго подручје и мењале локације. Због тога је тешко тачно одредити за дужи период њихову јачину и распоред у Шумадији, сем у целини. На такав начин покушаћемо да прикажемо њихов распоред и јачину од краја 1943. до септембра 1944. године, на ширем подручју дејстава 2. шумадијске бригаде.

Претходно треба рећи да маколико да су се снаге окупатора, Немаца и Бугара, квислинга Милана Недића и четника Драже Михаиловића бројно и распоредом мењале, командни односи остајали су увек исти. Немачка Команда Југоистока држала је све конце у својим рукама: оружане снаге, обавештајне службе, полицију, окупаторски и квислиншки апарат власти и привреду земље. Свима је командовала и руководила јавно, сем четника Драже Михаиловића са којима је то чинила тајно. Но и четници су, без обзира на посебан статус, одлучно и сигурно држани у улози стварних квислинга. Немци им нису дозволили ни у једном моменту да постану самосталан војни фактор.

Од 26. августа 1943. до 8. октобра 1944. године у Београду је било седиште команде групе армија „Ф“, која је уједно била команда Југоистока, са фелдмаршалом фон Вајксом на челу, потчињена непосредно Хитлеру. На територији Србије она је имала; приштапске јединице, штаб и део јединица 2. тенковске армије и део јединица групе армија „Е“.

⁹ Штабу групе армија „Ф“ оперативно су биле потчињене: команда ваздухопловства Југоистока, морнарица Јадрана и корпуси и дивизије других армија, док прелазе преко ове територије.

У Београду и околини из групе армија „Ф“ биле су ове јединице: армијски пук за везу, 303. оклопни воз (на прузи Београд—Ниш), 801. армијско складиште и више батаљона за обезбеђење и позадинско опслуживање.

Штаб 2. оклопне армије до 1. октобра 1944. налазио се у Врњачкој Бањи, а јединице армије биле су овако распоређене: 2. пук дивизије „Бранденбург“ (од јануара до октобра 1944) у рејонима Краљево и Ђердап; самостални батаљон „Бранденбург“ бр. 85, формиран у Краљеву јула 1944, при „штабу за ратну привреду“; јуришни батаљон армије (за обезбеђење штаба); 173. дивизија (фебруара 1944. имала је батаљоне у Лесковцу, Бору, Крушевцу, Крагујевцу, Ваљево и Београду).

Под заповедништвом команданта Србије биле су ове јединице: 803. батаљон за осигурање (од марта до октобра 1944. у рејону Јагодина (Светозарево)—Сталаћ; „Ланденшицен“ батаљони: 526. (са четама: једном у руднику Зајача, другом у Раљи код Београда и трећом у Пожаревцу); 288. и 799 (од којих је августа 1943. формиран пук са седиштем у Младеновцу). Обезбеђивали су железничке пруге јужно од Београда; 287. (обезбеђивао је објекте у Београду и околини); 923. (обезбеђивао је железничку пругу у рејону Велика Плана и Борски рудник); 592. батаљон (обезбеђивао је Борски рудник и Ђердап); наменске јединице за обезбеђење железница и лаја у Србији: 4. батаљон (са седиштем штаба у Земуну) и 19. и 23. железнички батаљон (за саобраћајну и машинску службу на железници).

Сем у Београду, Немци су у Шумадији имали јаче гарнизон у ГМР-дерево,* Младеновцу, Гополи, Крагујевцу, Лазаревцу и Обреновцу, а око Шумадије—у Пожаревцу; Јагодини (Светозарево), Ђуприји, Нишу, Крушевцу, Краљево, Чачку, Ужицу, Ваљево и Шапцу. Немачким полицијским снагама у Србији руководио је генерал полиције Аугуст Мајснер, чије је седиште било у Београду. Он је у тактичком погледу био потчињен команданту Србије, а по вертикали непосредно Хајриху Химлеру. Те снаге су биле подељене на полицију за поредак (БДЦ) и на полицију безбедности и службу сигурности (СД).

Јединице полиције за поредак биле су: 5. СС моторизовани пук, са четири батаљона распоређена у рејонима: Тополе, Крагујевца и Крушевца; три пука помоћне полиције (ХИПО), распоређена: 1 у Нишу и околини, 2 у Шапцу, Београду и околини и 3 у рејонима Косовске Митровице и Краљева.

Полиција безбедности и полиција службе сигурности поделила је територију Србије на четири подручја, која су имала јединице за акције полиције безбедности и службе сигурности (СД), тзв. Ајнзац команде. Подручја су се налазила у Нишу, Краљево, Цапцу и Београду. У њима су се налазиле и фелдкомандантуре, са крајс и ортс командантурама (фелдкомандантура бр. 809 у Нишу, са крајскокомандантуром бр. 857 у Зајечару; фелдкомандантура бр. 610 у Краљево, са крајскокомандантурама бр. 847 у Ужицу, бр. 832 у Крагујевцу, бр. 834 у Јагодини (Светозарево), бр. 833 у Крушевцу и бр. 838 у Косовској Митровици; фелдкомандантура бр. 816 у Шапцу, са ортскокомандантуром бр. 861 у Ваљево и, фелдкомандантура бр. 599 у Београду, са ортскокомандантуром бр. 378 у Пожаревцу). Свака командантура је располагала водом жандармерије.

Према приближној процени у Србији је од јануара до септембра 1944. године било просечно око 24.000 немачких војника и полицајаца. Од тога око 5.500 војника припадали су стражарским, позадинским, полицијским и другим јединицама за обезбеђење, које су се налазиле у Београду и Шумадији. Све те снаге су поред својих редовних задатака, ангажоване и на борбеним задацима.

БУГАРСКЕ ОКУПАЦИОНЕ СНАГЕ

Као и претходних година, 1944. године бугарску окупациону власт у Србији сачињавао је 1. окупациони корпус ојачан мањим јединицама 1. и 5. армије. До половине 1943. Немци су у неколико наврата проширивали бугарску окупациону зону. Тада су бугарске окупационе трупе поселе Пожаревац и Аранђеловац и избиле на западну границу Србије и реку Дрину. Оне су тада биле најбројније непријатељске снаге у Србији, а имале су иста озлашћења као и немачке војне јединице. Седиште штаба 1. окупационог корпуса било је за све време рата у Нишкој Бањи, а командант му је био генерал Асен Николов.

У току 1944. године бугарске пешадијске дивизије биле су овако распоређене: 25. дивизија у Пожаревцу, Петровцу на Млави, Топрлици и Аранђеловцу;¹⁰ 24. дивизија на простору Чачка, Ужица, Бајине Баште, реке Дрине и Лима и Косовске Митровице; 27. дивизија на простору између Западне и Јужне Мораве, реке Топлице и Копаоника;¹¹ *22. дивизија на простору Ниша, Лесковца и Грделице; 29. дивизија 5. армије ојачавала је 1. окупациони корпус од децембра 1943. до краја рата; 6. дивизија пребачена је 20. августа 1944. из Бугарске на простор Ниша, Блаца и Куршумлије, где је сменила 27. дивизију и обезбеђивала прикупљање 1. окупационог корпуса у долини Јужне Мораве, ради повлачења у Бугарску.¹² Укупне снаге првог окупационог корпуса имале су 30.934 војника.

РУСКИ ЗАШТИТНИ КОРПУС (РЗК)

Руски заштитни корпус је био попуњен војницима старијих година (белогардејцима избеглим из Русије у време октобарске револуције) и командним кадром састављеним од бивших официра царске Русије. Укупна јачина била му је 6.000 војника.

¹⁰ Штаб дивизије у Пожаревцу, 69. пешадијски пук у Петровцу на Млави, а 70. пешадијски пук у Аранђеловцу.

¹¹ Гаја 1944. ова дивизија је ојачана 65. пешадијским пуком, који је пребачен из Бугарске.

¹² Свих шест бугарских дивизија имале су укупно десет пешадијских пукова и ове јединице: бомбардерску ескадрилу (8—12 авиона); 102. и 103. пук за осигурање; 24. и 27. дивизијски ескадрон; корпусни инжењеријски баталјон; чете за везу штабова корпуса и штабова дивизија; 22, 24. и 27. интендантски баталјон; железничку јединицу противавионске одбране и друге корпусне и дивизијске приштапске јединице.

Корпус је имао пет пукова. Био је непосредно потчињен команданту окупираних Србије, а намењен за обезбеђење рудника, железница, путева и објеката и за борбу против НОП одреда и НОВ у Србији.¹³

ЈЕДИНИЦЕ КВИСЛИНШКЕ ВЛАДЕ СРБИЈЕ

До новембра 1943, када су враћане под непосредну команду Милана Неђића, односно квислиншке владе Србије, њеним војним формацијама — Српским добровољачким корпусом (СДК), Српском државном стражом (СДС) и Српском граничном стражом (СГС) командовали су Немци: СДК војноуправни командант Србије, СДС Виши СС полицијски генерал Србије, а СГС генерални опуномоћеник за привреду.¹⁴ Од тада су Немци командовали овим јединицама преко квислиншке владе.

СРПСКИ ДОБРОВОЉАЧКИ КОРПУС

Почетком 1943. године СДК је имао 4 добровољачка, 1 четнички јуришни батаљон, 1 батаљон борних кола, 1 ескадрон коњице и 6 авиона.¹⁵ Корпус је сматран најелитнијом квислиншком војном јединицом у коју су Немци имали највише поверења. Био је намењен за тактичко-оперативна борбена дејства против народноослободилачких партизанских одреда (у даљем тјксту: НОП одреди) и других јединица НОВ Србије и шире. Извршавао је и полицијске задатке, али врло ретко. Био је наоружан лаким пешадијским наоружањем најбољег квалитета. Новембра 1943. године у њему је формирано пет

¹³ Пукови су били распоређени: 1. главним снагама у рејону Лозница—Крупањ, а две чете у долини Ибра, од Краљева до Косовске Митровице; 2. у рејону Краљева и у долини Западне Мораве; 3. у Пожаревцу, Петровцу на Млави, Бору и Мајданпеку; (и штаб корпуса) у Београду и 5. у долини Ибра и долини Дрине од Вишеграда до Ковиљаче.

Јединице РЗК налазиле су се и на подручју Шумадије, где су са њима вођене борбе, нарочито октобра 1944. године, приликом њиховог повлачења из источне и јужне Србије. Јединице овог корпуса повукле су се преко источне Босне у рејон Славонског Брода, где су априла 1945. разбијене од јединица Југословенске армије у завршним операцијама за ослобођење Југославије.

¹⁴ Од око 25.000 војника, колико их је било у те три формације јула 1943. године, квислиншка влада није имала чак ни јединицу за своје обезбеђење. Тск 8. јула 1943. Немци су Јој¹ одобрили да формира стражу од 8 официра, 10 подофицира и 212 војника, кпјлј¹ пнгтдлд „тртрнд ттража“ н¹ лана Недтта:

¹⁵ У септембру и новембру 1941. године од фашистичких организација „Збор“ и „Бели орлови“ формиран су: Српска добровољачка команда, дванаест добровољачких одреда и две самосталне чете, са укупно 4.084 војника. Септембра 1942. године те снаге су добиле назив Српски добровољачки корпус (СДК) и стављене под команду штаба команданта окупираних Србије.

пукова (1. у Ваљеу, 2. у Краљеву, 3. у **Чачку**, **14. у Смедереву** и 5. у Крушевцу; из тих гарнизона пукови су одлазили у борбу против јединица НОВ и ПОЈ, али су се у њих опет враћали).

Према наређењу Команде Југоистока, маја 1944. године у СДК су формиране „летеће“ и „ударне“ јединице: једна брдска и 1. и 2. гвоздени пук. Јединице корпуса прво су попуњаване добровољцима, но како је добровољаца било врло мало, у пролеће 1944. године покушано је да се јединице попуне присилном мобилизацијом, што се завршило неуспехом. Присилно мобилисани „добровољци“ бежали би првом приликом и са собом односили добијену опрему и наоружање.

Бројно стање СДК износило је средином 1944. 10.928 људи.¹⁸

СРПСКА ДРЖАВНА СТРАЖА (СДС)

Формирана је 3. марта 1942. године од жандармерије комесарске владе и око 20 добровољачких одреда Милана Недића (укупно око 17.000 људи) као полицијско-оружана снага квислиншке владе за борбу против НОП-а у Србији. За све време рата била је најбројнија квислиншка формација. Попуњавали су је: жандарми бивше краљевине Југославије, четници Косте Миловановића Пећанца, легализовани четници Драже Михаиловића и мањи део присилно мобилисаних.

У организационом погледу СДС је изгледала овако: *Градска државна стража* (држала је Београд, окружна седишта и градове; делила сена квартовске одреде. а_онина одељен.д): *Пољска државна стража* (држала је осталу територију изван градова, а имала је окружне и среске одреде, који су имали станична одељења); *Српска гранична стража* („чувала“ је границе окупиране Србије и била подељена на одреде и ниже јединице).

Окружни одреди СДС налазили су се у Београду, Ваљеу, Зајечару, Крагујевцу, Краљеву, Крушевцу, Лесковцу, Ћуприји, Нишу, Пожаревцу, Чачку, Ужицу и Шапцу.

Срески одреди СДС били су у среским местима Шумадије: Сопоту, Гзозкол, Ушди, Бад[^]јеву, Лазаревцу, Аран[^]ђеловцу, Младешовцу, Смедереву, Великом Орашју, СмедеревскохПаланци, Тополи,

¹⁶ Од марта до маја 1944. године три пука СДК борила су се против јединица НОВЈ у Санџаку и Црној Гори. Наредних месеци тежиште борбе пренели су против нових бригада и дивизија НОВ Србије у јужној Србији. Потиснут од јединица НОВЈ са југа и запада, а од јединица Црвене армије са истока, СДК се после 15. септембра 1944. године нашао у рејону Београда. Иначе, јединице СДК су се у току целе 1944. године бориле против НОП одреда у Шумадији и 2. шумадијске бригаде на подручју Шумадије, све до љеног ослобођења.

СДК је 8. октобра 1944. године напустио Београд, са укупно 4.624 војника и 217 официра, и преко Осипјека и Загеба почетком новембра стигао у рејон Илирске Бистрице и Постојне. Ту су га маја 1945. године потпуно уништиле јединице Југословенске армије.

Белановици, Горњем Милановцу, Книћу, Наталинцима, Рековцу и Јагодини (Светозареву).

Немци су имали мање поверења у СДС него у СДК. За њих је то била „лоша помоћна полиција“, наклоњена четницима Драже Михаиловића. Ипак је СДС од првог до последњег дана рата верно служила окупатору. Њени одреди под командом немачких јединица, М[^]-Ч[^] у садејству са СДК или четницима Драже Михаиловића, водили су сталну борбу против НОВ и ПОЈ, при чему су њихови задаци били претежно полицијски.

У борби против НОП-а нарочито су се истицали немачки гестапо, у коме су претежно били фолксдојчери из Војводине, и од њега формирана Специјална полиција и Српски гестапо. Специјална полиција попуњена је тајним агентима и полицајцима који су се истакли у борби против КПЈ у краљевини Југославији. За Српски гестапо бирани су агенти потпуног поверења. Био је малог бројног стања и за њега је знало свега неколико људи. Његови припадници су убацивани у редове НОП-а и КПЈ ради контраобавештајног рада изнутра, али су водили борбу против НОП-а и на друге најподмуклије начине. Специјална полиција и Српски гестапо задали су веће ударе НОП-у Србије од Немачког гестапоа.

Почетком 1944. године СДК, СДС и СГС имале су 28.963 војника, а до септембра исте године још око 7.000 више.¹⁷

ЧЕТНИЦИ ДРАЖЕ МИХАИЛОВИЋА

Четници су прво били оружани одреди, па војска избегличке југословенске владе, чијим су посредовањем добијали политичку и војну помоћ Савезника скоро до завршетка рата. Половином 1943. године они су поново пренели тежиште својих деловања на Србију, где су од тада једино задржали чвршће позиције. У то време у њихове штабове корпуса и Врховну четничку команду дошло је преко 200 британских и мањи број меридних официра, чланова разних војних мисија. Савезницима је већ крајем 1943. године било јасно да су се четници компромитовали сарадњом са окупатором, али су према њима поступали различито. Британци су почели да повлаче своје

¹⁷ Снаге СДС, СГС и Недићева „гарда“ пребацили су се 5. октобра 1944. године из Београда у Јагодину (Светозарево), где је њих 6. октобра формиран Српски ударни корпус (СУК) јачине 6.500 људи и стављен под командз[^]_нехничко1[^]Шманаат[^]_[^] Преко Рашке, Сјенице, Пријепоља, Пљеваља, Чајничка и Горажда стигао је новембра 1944. године у босанско село Врапце, где га је дочекао Дража Михаиловић и упутио у рејон Добој—Модрича. Ту се СУК одвојио од четника и пребацио у Славонски Брод, где су 2.000 његових припадника прихватили Немци и возом пребацили у Беч. Из Беча су остаци СУК-а пребачени на Словеначко приморје, где су се састали са четницима Момчила Ђујића, Добросава Јевђевића, остацима четника Павла Ђуришића и квислиншким снагама Словеније. Планирали су да јединице попуне ратним заробљеницима и да се, наоружани од савезника, силом врате у Југославију. Маја 1945. године те снаге је делимично разбила и заробила Југословенска армија, а делимично су се предале савезницима који су их разоружали.

мисије, што је трајало до 31. маја 1944. године, после чега су им ускратили помоћ и подршку, али су Американци наставили сарадњу.

Од краја 1943. до септембра 1944. године четници су у Шумадији представљали најборбеније непријатељске снаге, које су практично штитиле окупаторске и остале квислиншке јединице.

Четничке оперативне јединице биле су формиране на хериторијалном принципу. Од сеоских трећих чета у сваком срезу је образована бригада, која је деловала у срезу и ван њега.¹⁸ Њени батаљони су попуњавани увек из истих села, па су и они имали своју територију. Командант бригаде био је најстарији старешина у срезу.

Крајем 1942. године од 2 до 3 бригаде формирали су корпусе као вишу оперативну јединицу, а од 2 до 3 среза корпусна ш?дручја. Командантима корпуса и бригада биле су потчињене оперативне и територијалне јединице.

Четнички корпуси нису били тако велики као њихова имена, имали су само пешадијске бригаде, стварне јачине батаљона. Нису имали тешког наоружања.

Када су 1944. године почела јача дејства НОП одреда у Србији и јачи напади НОВЈ из Санџака и источне Босне, четничка Врховна команда је формирала групе Јшрдуса. Били су то привремени састави, да би се за краће цреме на одређеном простору објединила оперативна дејства више корпуса, који су као целине улазили у групу корпуса. Она је непосредно била потчињена Врховној команди или од ње овлашћеном лицу или органу. Када је престала потреба за њиховим постојањем, групе корпуса су расформиране.

Оперативне јединице биле су састављене од људства сталног и повременог састава. Стални састав је био језгро четничких јединица. Сачињавали су га четници-добровољци. Они су са својим командантима батаљона, бригада и корпуса ишли као њихова телесна гарда; имали су посебан статус и уживали поверење. Повремени састав сачињавали су сељаци присилно мобилисани на „војне вежбе”. На тим вежбама они су се повремено смењивали по „редној листи”.

Од краја 1943. године до ослобођења на подручју Шумадије деловали су четнички корпуси: Група корпуса краљеве горске гарде (Опленачки, Космајски и Авалски корпус), Смедеревски, Руднички, 1. и 2. шумадијски корпус, Команда града Београда и једним делом Г. рбвногорски корпус. У оперативном подручју 2. шумадијске бригаде деловала је Група корпуса краљеве горске гарде, Смедеревски и Руднички корпус.¹⁹

¹⁸ Трећа чета састављена од војних обвезника између 20 и 30 година старости, друга чета од оних од 30 до 40 година, и прва чета од старијих између 40 и 50 година.

¹⁹ Команда града Београда формирала је крајем 1943. године пет корпуса (1. у I рејону, састављен од три бригаде из J^ .11 и X кварта; 2. у II рејону, такође са три бригаде, у III» IV и VI кварту; 3. у III рејону, са три бригаде формиране у IX, XII и XIII кварту; 4. у IV рејону, са три бригаде формиране у VII, УПТ-и XI кварту, и 5. са три бригаде, нејасно са којег подручја). Сви ти корпуси Команде града Београда постојали су углавном на папиру.

Команда града Београда носила је шифровани назив „Горски штаб бр. 2”.

На подручју Шумадије повремено је учествовао у борбама против НОП одреда и Млавски корпус, чије је матично подручје бислив реке Млаве.

Почетком 1944. године укупне снаге четника Драже Михаиловића у Шумадији износиле су око 7.000 људи.

Четничка Врховна команда вратила се из Црне Горе у Србију маја 1943. године, премештала се по селима западне Србије (Бреково, Јанићи, Рошци, Гојна Гора, Доња Добриња, Драгачево, Чермерно, Јавор и друга) да би се у августу 1944. нашла у селу Прањане, испод Равне Горе. Одатле се под притиском снага НОВЈ повукла преко Коцељсва и Бадовинаца ка Дрини (коју је прешла 26. септембра) у источну Босну.

Од јануара до септембра 1944. године број оперативних четничких јединица и њихво бројно стање стално су повећавани. Гласе учвршћивања четничке сарадње са Немцима и закључивања писмених споразума о „сарадњи у борби против комуниста“, крајем новембра 1943. године, четничка Врховна команда је наредила да се у корпусима образују летеће и јуришне бригаде, које су биле ударна снага четника у борби против НОП одреда и 2. шумадијске бригаде у Шумадији.

За већа дејства против јединица НОВЈ, које су надирале ка Србији или се у њој стварале, четничка Врховна команда је 27. маја 1944. године формирала IV групу јуришних корпуса (јачине пет јуришних корпуса са 14 бригада и укупно 7.840 људи) која се у јуну борила против јединица НОВЈ у Санцаку, у јулу у Тонлицн, у августу на Копаонику, а почетком септембра на Јеловој Гори. Пошто је IV група јуришних кдрлуеа делимично била разбијена и показала се недовољном да заустави продор јединица НОВЈ у Србију, четничка Врховна команда је 16. јула 1944. године формирала и Западноморавску—групу корпуса од 6 бригада, са истим циљем.

Ради сагледавања услова у којима су се борили НОП одреди и 2. шумадијска бригада у Шумадији, треба нешто рећи и о осталим саставним деловима четничке организације, на које су се ослањале оперативне јединице, односно о некима од њих.

Четници су образовали равнорске народне одборе у селима, општинама, срезовима и „покрајини Србији“. У селима постављени су команданти села и четовође, организоване сеоске страже; у срезовима су такође постављени команданти срезова. У таковском срезу је 14—16. јануара 1944. године одржан конгрес „Уједињен-демократске омладине Југославије“ после кога су од батаљона до Врховне команде и од села до „ЦентраЈШОг нациоиналног комитета Краљевине Југославије“ формиран органи четничке омладине и повезани у јединствену организацију. Образована је и „Женска равнорска омладина санитета“. Све је то завршено до почетка рада „Светосавског конгреса“ 25. јануаргГТМ4. године.

Од почетка 1944. године, четничка Врховна команда је стално појачавала територијалне организације и њихов рад потчињавала деловању оперативних јединица. Почетком маја 1944. године, у не-

ким местима Шумадије формиране су четничке поште, центри за везу и стална прихватилишта за рањенике.

Четници су жестоко појачавали и своју пропаганду. У штабовима корпуса установљени су референти за обавештајно-пропагандни рад. На те дужности су постављени резервни официри, ^професори богословије, адвокати, новинари и људи из просвете. Почели су масовније да издају своје листове, летке и други пропагандни материјал. Почетком маја 1944. Врховна четничка команда је организовала своју штампарију и техничку радионицу. Четнички команданти, од батаљона до корпуса, и референти за пропаганду свакодневно су по селима држали зборове на које су наредбом позивали сељаке и сељанке од 16 до 60 година, под претњом стављања под преки војни суд и смрти. Прррадила је и четничка радио-станица.

Основни задатак свих четничких организација био је обавештајни рад против народноослободилачког покрета. Оне су тесно сарађивале са обавештајном мрежом оперативних јединица у батаљонима, бригадама и корпусима.

Писмени споразум с Немцима „о сарадњи у борби против комуниста“ у Шумадији, закључен 27. новембра 1943. године, четници су покушали да сакрију од народа, као што су скривали и своју дотадашњу сарадњу са њима. Тим споразумом је предвиђено садејство оружаних снага, обавештајних служби и полиције. Организације окупатора и четника повезале су се хоризонтално и вертикално, размењивале информације и подржавале се у борби против НОП-а.

Водити борбу против тако густо распоређених непријатељских снага на подручју Шумадије заиста је било врло тешко.

УКУПНО БРОЈНО СТАЊЕ НЕПРИЈАТЕЉСКИХ СНАГА У ШУМАДИЈИ

Немци су се, природно, на основу развоја војно-политичке ситуације на ратиштима, укључујући и југословенско, у односу на Србију највише плашили јачања НОП-а. Уз ограничено поверење у издајнике који су им служили, они су у Шумадији увек имали у приправности потребне снаге спремне да штите њихове интересе. У исту сврху они се ослањају на бугарске окупационе трупе, у које су имали неограничено поверење, на Недићеве оружане снаге, а, исто тако, у највећој мери су користили и четнике Драже Михаиловића.

У околностима које су настале приближавањем Црвене армије са истока, напредовањем западних савезника са југа и запада и нарастањем народноослободилачког покрета у Југославији, Немци су, спремајући се за одбрану Балкана, формирали групу армија „Ф“, под командом фелдмаршала Максимилијана фон Вајкса, са седиштем у Београду. Она је 26. августа 1943. године добила проширена

овлашћења и команду над југоистоком Европе. Министарство спољних послова Немачке поставило је Хермана Нојбахера за специјалног опуномоћеника за Румунију, Албанију, Грчку и Југославију, до границе са тзв. Независном Државом Хрватском.

Општа промена ситуације, а и окупационог војно-политичког врха, довеле су и до извесних промена у политици окупатора. Немци су почели да организују јаче изражену коалицију против НОП-а: окупатор — Милан Недић — Дража Михаиловић. Крајем 1943. године сарадња је учвршћена закључивањем више писмених уговора са четничким командантима корпуса на подручју Србије и Шумадије „о сарадњи и узајамној помоћи у борби против комуниста". И поред извесних повремених колебања, та коалиција је трајала до завршетка рата. Августа 1944. године Немци су истурили Дражу Михаиловића испред Недића, дали му оружје и муницију и ставили под његову команду Недић^ве оружане! снаге.

На основу докумената и изведених процена, од краја 1943. до септембра 1944. године просечно се на територији Србије налазило око 148.000 непријатељевих војника (а од тога у Шумадији 35.000).²⁰

Од новембра 1943. до јуна 1944. године ове непријатељеве снаге су се налазиле у офанзиву против снага НОП-а у Шумадији. Потом је настао кратак период равнотеже, после чега је непријатељ прешао у дефанзиву, у одбрану. Почетком септембра 1944. године непријатељ је већ почео да прикупља своје јаче снаге ради организовања одбјане од наступајуће Црвене армије са истока, јединица НОВЈ са запада и од НОП одреда и 2. шумадијске бригаде који су дејствовали у Шумадији.

²⁹ Од тих 148.000 непријатељевих војника на поједине групације отпада: Немци — 24.000, Бугари — око 31.000, Руски заштитни корпус — 6.000, Српски добровољачки корпус — 10.258, Српска државна и гранична стража — 28.963, четници Драже Нихаиловића — 32.000 и легија „Кремплер" и муслиманска милиција — 10.000 људи.

За само подручје Шумадије те бројке изгледају овако: Немци — око 5.500, Бугари — 5.000, Руски заштитни корпус — 2.000, Српски добровољачки корпус — 5.000, Српска државна и гранична стража — 10.000 и четници Драже Михаиловића — око 7.000 људи. Укупно око 35.000 људи.